

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 542 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMBIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rni.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari.....	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili.....	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati.....	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi.....	31
Abdovakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari.....	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari.....	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi.....	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari.....	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.....	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abduvohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллович	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi.....	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish.....	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds.....	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies.....	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi.....	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rni va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish.....	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	
Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshmurovich , PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich , kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich , katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich ; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi , asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna , PhD in economics, docent	

Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna , mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinova , PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna , Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li , tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon , PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlantirish imkoniyatlari	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna , i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li , dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalarini faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich , dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich , magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li , mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна , PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи , ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish	217
Z. G. Allaberganov , kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich , i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna , kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna , kafedra dotsenti	
Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashlash ko'rsatkichlari	242
Berdiyev Akram O'ktamovich , mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich , kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya avtosorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinoz , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	

Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муятдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузमतovich , Бахриев Иброхим Исометдинович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Рузमत Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Сохибжон Рахимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	
Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarini	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadlilikini oshirish yo'llari	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari	416
Eshqumatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	

Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti.....	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish.....	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	
Daromadlarni qayta taqsimlashda "tashabbusli byudjet" tizimini qo'llashning zamonaviy modellari va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	464
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich , dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Uzbekistan.....	472
Tulkin Imomqulov , PhD Associate Professor	
O'zbekistonda elektron tijoratning rivojlanish bosqichlari.....	478
Karimova Shirin Zoxid qizi , tayanch doktorant	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining statistik tahlili.....	483
Saodat Toshaliyeva Toxirovna , PhD	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан.....	490
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Tijorat banklari kreditlari hajimining barqaror o'sishini ta'minlash.....	497
J. Y. Isakov , i.f.d., prof.	
The Securities Transactions of Commercial Banks.....	502
Iskandar Sulaymonov , assitant teacher	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriasining rivojlanishi va istiqboli.....	507
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi: nazariya, rivojlanish, taklif.....	511
Isroilov Bohodir Ibragimovich , i. f. d., professor; Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , PhD	
Yangi O'zbekiston jamiyat hayotining joni va ruhi ma'naviyatidir.....	516
Davletova Muxabbat Narimanovna , mustaqil izlanuvchi	
Moddiy-texnik resurslar salohiyatidan foydalanish samaradorligi.....	519
Halimova Dilara Olimboyevna , mustaqil izlanuvchi	
Хлопково-текстильная промышленность государства.....	523
Халиков Талибжон Луптуллаевич , ассистент кафедры	
Directions of Sustainable Development of Tourism: A Case of top Developed Countries.....	527
Khusniddin Egamnazarov	
Yevropa Ittifoqining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari.....	534
Abduraxmonov Farxod Abdufarmonovich , siyosiy fanlar doktori (DSc.)	

YEVROPA ITTIFOQINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Abduraxmonov Farxod Abdufarmonovich

Siyosiy fanlar doktori (DSc.), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Jahon iqtisodiyoti" kafedrasida dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yevropada iqtisodiy integratsiya jarayonlari va Yevropa Ittifoqi shakllanishining tarixiy bosqichlari ko'rib chiqiladi, uning global iqtisodiyotdagi integratsion tuzilma sifatidagi roli tahlil qilinadi, shuningdek, uning keyingi rivojlanishi tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy integratsiya, Yevropa Ittifoqi, geoiqtisodiy makon, globallashuv, mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik.

STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

Abdurakhmonov Farxod Abdufarmonovich

DSc. in Politics, Tashkent State University of Economics associate professor

Abstract: This article examines the economic integration processes and historical stages of the formation of the European Union, analyzes its role as an integration union in the global economy, and also characterizes its further development.

Key words: economic integration, European Union, geoeconomics, globalization, regional economic cooperation.

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Абдурахмонов Фарход Абдуфармонович

Доктор политических наук (DSc.), Ташкентский государственный экономический университет и.о. доцент кафедры "Мировая экономика"

Аннотация: В данной статье рассмотрены экономические интеграционные процессы и исторические этапы становления Европейского союза, проанализирована его роль как интеграционного союза в глобальной экономике, а также охарактеризовано его дальнейшее развитие.

Ключевые слова: экономическая интеграция, Европейский Союз, геоэкономическое пространства, глобализация, региональное экономическое сотрудничества.

KIRISH

Yevropa Ittifoqi (YI) jahondagi globallashuv jarayonining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Bugungi kunda YI aholisi soni 500 milliondan oshadi va bu AQSh hamda Rossiya aholisidan ko'p demakdir. Yevropa Ittifoqi dunyodagi eng yirik savdo markazi bo'lib, uning iqtisodiyoti dunyo boyligining chorak qismini ishlab chiqaradi. Yevropa Ittifoqi yagona qonunchilik va yagona pul-kredit siyosati doirasida milliy iqtisodiy tizimlarning maqbul ishlashini ta'minlaydigan va yaqin kelajakda dunyodagi eng yirik yagona mintaqaviy iqtisodiyotni shakllantirishni ko'zda tutuvchi iqtisodiy subyektdir. Yevropa Ittifoqi globallashgan dunyoning bir qismidir va u bu dunyoning subyekti sifatida o'zining geosiyosiy va geoiqtisodiy manfaatlariga ega. Manfaatlari siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy bo'lib, ularni amalga oshirish mazkur integratsion birlashma uchun muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqola mavzusining dolzarbligi Yevropa Ittifoqining shakllanishi va rivojlanishi tarixini globallashuv sharoitida hamda uning geosiyosiy va geoiqtisodiy manfaatlarini kontekstida o'rganish zaruratidan kelib chiqadi.

Tadqiqot ishining asosiy maqsadi Yevropa Ittifoqining shakllanishi va rivojlanishi jarayonini o'rganish hamda uning kelgusidagi taraqqiy etishi istiqbollari tahlil etishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Yevropa Ittifoqining shakllanishi, rivojlanishi, kengayishi va undagi muammolar to'g'risida juda ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, rus olimlari Y. Borko, V. Inozemtsev, Y. Kuznetsova, O. Butorina, S. Tkachenko, P. Biryukov, V. Shemyatenkov, xorijlik olimlar T. Rosenberg, B. Balassa, C. Rumford, J. Benyon, D. Easton, R. Inglehart, N. Nugent va boshqa tadqiqotchilar ilmiy ishlarni amalga oshirganlar.

Tadqiqotchilar Yevropa Ittifoqi integratsion birlashma sifatida bir qator omillar va shartlar ta'siri ostida vujudga kelganligini ta'kidlaydilar, ya'ni ushbu jarayonga quyidagi omillar ta'sir etganligini ko'rsatganlar:

- sivilizatsion – Yevropa Ittifoqiga kirgan barcha mamlakatlar ularni birlashtirgan umumiy ma'naviy qadriyatlariga ega, bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari ham ijtimoiy-siyosiy, ham siyosiy manfaatlarining birligi nuqtayi nazaridan bir-birlariga mos keladi;
- mamlakatlar o'rtasida bir-birini to'ldiruvchi ilmiy-texnikaviy va iqtisodiy hamkorlik imkoniyatlarini ko'rsatuvchi iqtisodiy shartlar mavjud;
- madaniy-tarixiy – Yevropa mamlakatlari o'rtasidagi an'anaviy yaqin tarixiy ildizlar, mamlakatlarning o'zaro ta'siri va madaniy yaqinlashuvga bo'lgan tarixiy istagi yuqori;
- harbiy-siyosiy – mamlakatlar faoliyati doirasida yuzaga keladigan nizolarni tartibga solish, harbiy masalalarni hal qilish va hududiy nizolarni hal qilishda tarixan o'rnatilgan o'zaro hamkorlik rishtalari;
- geosiyosiy va geoiqtisodiy – hududiy kommunikatsiyalar tarmog'ini rivojlantirish va takomillashtirish, turizm, tovarlar va xizmatlar almashinuvi sohasida yanada samarali hamkorlikni yaratish va ta'minlash imkoniyatlarining mavjudligini asoslab berganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot obyekti murakkab siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hodisa bo'lib, uni o'rganish uning turli va ayni paytda o'zaro bog'liq tomonlarini tizimli va har tomonlama – iqtisodiy, tarixiy va siyosiy yoritishni talab qiladi. Maqolaning ilmiy bazasi bo'lib Yevropada iqtisodiy integratsiya jarayonlari bo'yicha xorijiy olimlarning olib borgan ilmiy izlanishlari hisoblanadi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tarixiylik, taqqoslama iqtisodiy va siyosiy kabi usullardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yevropa Ittifoqi hozirgi kunda turli tarix, madaniyat, iqtisodiy tuzilma va tashqi siyosat manfaatlariga ega bo'lgan yigirma sakkizta davlatning ittifoqidir. (Buyuk Britaniya 2020-yil 31-yanvarda a'zolikdan chiqqan). Ta'kidlash lozimki, aynan Yevropadagi integratsion jarayonlarning rivojlanishi jahonning boshqa davlatlari o'rtasidagi turli integratsion guruhlarining, tashkilotlarning tashkil topishiga turtki bo'ldi. Shu jihatdan Yevropani integratsiyaning vatani deb atash mumkin.

Yevropa Ittifoqining tashkil etilishi XX-asrning eng muhim voqealaridan biri bo'lib, Yevropada jamoat hayotida tub o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Yevropa Ittifoqi yagona siyosiy, iqtisodiy tuzilma sifatida shakllangunga qadar murakkab yo'lni bosib o'tdi va uning tarixiy asoslari mavjud. Hozirgi Yevropa Ittifoqi tarixi o'rganilganda aksariyat tadqiqotchilar uni 20-asrning 50-yillari bilan bog'laydilar yoki ikkinchi jahon urushidan keyingi davrdagi voqe'alarga urg'u beradilar. Ammo Yevropani yagona "bir bayroq" ostida birlashtirish g'oyasi ancha oldin paydo bo'lgan. Tarixiy nuqtai nazardan tahlil etganda Yevropani birlashtirish g'oyasini beshta muhim mafkuralar bilan bog'lash mumkin. Bular:

- Yevropeizm;
- Katolitsizm;
- Federalizm;
- Keynesianizm;
- Multikulturalizm¹.

Bularning har birini u yoki bu bosqichda yuksalishi integratsiyaning pragmatik vazifalari, talablari va qiyinchiliklari bilan belgilangan. Yuqoridagi mafkuralarga asosanib Yevropa integratsiyasining siyosiy, diniy, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy omillari mavjudligini ta'kidlash zarur. Tarixan integratsiyaning birinchi mafkurasi "Yevropa g'oyasi" (yevropachilik) - o'tmish va kelajakning umumiylik hamda G'arbiy Yevropa xalqlarining madaniy ustunligi g'oyasi bo'lgan. Bu yerda siyosiy integratsiya ko'rinishi bo'lib, u milliy, ommaviy va siyosiy madaniyat sohasidagi umumiy qadriyatlar va yagona jamoaga daxldorlik hissi darajasini ko'rsatadi.

1 Байков А. А. Идеологический компонент в эволюции Евросоюза. – Полис. Политические исследования. 2013. № 1. стр. 130-141

O'rta asrlarda Yevropada katoliklikning hayotni barcha jabhalarida hukmron bo'lganligi va ushbu mintaqada kuch bilan teokratik Yevropa davlatini barpo etishga urinishi katolitsizm mafkurasining ko'rinishi bo'lgan.

Zamonaviy Yevropa integratsiyasini tavsiflashda 1920-yillardagi federalizm mafkurasini asosiy Yevropani birlashtirish g'oyasi hisoblanadi. 1920-30-yillarda Panevropa harakati tarafdorlari Rixard Kudenxov-Kalergi va Aristid Briand federalizm g'oyasini ilgari suradilar. Rixard Kudenxov-Kalergi o'zining "Panevropa manifesti"da barcha Yevropaning demokratik davlatlarini birlashtirishga chaqirib, bojxona chegaralarini yo'q qilish, tovarlarning erkin harakatini yo'lga qo'yish, urushlarning oldini olish uchun hakamlar mexanizmini yaratishni taklif etadi.

Davlat va huquq nazariyasiga ko'ra davlatlarning shartnoma va qonuniy tartibga solingan birlashuvini ta'xis etishga asoslangan ittifoqi federatsiya deb ataladi. Federalizm davlat hokimiyatini ikkita darajada-federal markaz va unga tobe' bo'lgan subyektlar asosida amalga oshirishni nazarda tutadi. Tarixan federalizm subyektlar o'rtasida kompromissni anglatib, unga ko'ra doimiy shartnoma mavjud bo'lishligini hamda ushbu hujjat asosida subyektlar muayyan funksiyalarni bajarishni federal markazga berishlari va ayni bir paytda sezilarli mustaqillikka ega bo'lishlarini bildiradi.

Federalizm ko'pincha mafkura sifatida tavsiflanadi. Federatsiya, o'z navbatida, hokimiyatni tashkil etishning ma'lum tamoyillariga asoslangan hududiy tuzilmani anglatadi. Shuning uchun federalizm juda keng tushunchadir. Integratsiyaning boshqa nazariyalari orasida aynan federalizm Yevropani siyosiy birlashtirish harakatiga g'oyaviy asos bo'lgan. Umuman olganda federalizm konsepsiyasi integratsiyaning strategik maqsadini, ya'ni davlatlardan yuqori turuvchi hokimiyatni tashkil etilishini va u hokimiyatlar bo'linishi tamoyiliga ko'ra boshqarilishini o'rtaga tashlaydi. Tegishli davlatlardan yuqori turuvchi siyosiy institutlar tashkil etiladi va qatnashuvchi davlatlar muayyan suverenitetlarining bir qismini ularga o'tkazadilar.

Yevropa iqtisodiy integratsiyasining ilk jarayonlari Keynesianizm mafkurasini muhim rol o'ynagan.

Keynsianizm iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning makroiqtisodiy nazariyasi bo'lib, uning paydo bo'lishi ingliz iqtisodchisi J. M. Keyns (1883-1946) nomi bilan bog'liq. Ushbu nazariya Buyuk depressiya, inqiroz davrida jahon iqtisodiyotida yuzaga kelgan iqtisodiy vaziyatni tahlili natijasida shakllangan.

Keyns o'zining "Ish bilan bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi" (1936) kitobida davlatning iqtisodiyotga aralashuvi g'oyasini asoslab bergan. Bunda bozor iqtisodiyoti munosabatlari tizimi mukammal emasligi va shu sababli mamlakatda maksimal darajada bandlikni va iqtisodiy o'sishni ta'minlash faqat davlatning iqtisodiyotga faol aralashuvi orqali yuz berishi mumkinligi asoslanadi. Umuman olganda "aralash iqtisodiyot" g'oyasi ilgari suriladi. Shuningdek, Keyns o'z asarida davlat fiskal va pul-kredit siyosati orqali jamiyatning yalpi talabini rag'batlantirishi va bu orqali aholi bandligini ta'minlashi zarurligini ta'kidlaydi.

Ta'kidlash lozimki, Keynsning g'oyalari ikkinchi jahon urushidan keyin asosiy rol o'ynadi. Mazkur nazariya keyinchalik postkeynsianizm, neokeynsianizm, neoliberalizm maktablari yaratilishiga asos bo'ldi. Yevropaning iqtisodiyotini Ikkinchi jahon urushidan keyingi qayta tiklanishi, 1950-60-yillardagi gurrakab rivojlanishida keynsianizm amaliy qo'llanma vazifasini o'tagan.

Keyns nazariyasi iqtisodiy jarayonlarda davlatning faol aralashuvini ma'qullasa, neoliberalizm vakillari esa bu borada davlatning nisbatan cheklangan aralashuvini ustuvor deb hisoblaydilar.

Keyns integratsiya masalasida asosiy e'tiborni mintaqaviy integratsion tuzilmalar tarkibida tuziladigan siyosiy institutsional mexanizmlarga qaratadi. Keyingi bosqichlarda keynsianizmning o'rnini neokeynsianizm egalladi. Neokeynsianizm xalqaro iqtisodiy integratsiyasini ikkita yo'nalishda rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Birinchi yo'nalishda integratsion tashkilotlar tuzib davlatning ayrim funksiyalarini ularga o'tkazish bo'lsa, ikkinchi yo'nalishda har bir milliy davlatga ko'proq erkinliklar berish orqali integratsiyani kuchaytirish hisoblanadi. Amalda bular ko'pincha optimal ikkita yo'l kesishmasida o'z aksini topgan.

Neokeynsianizm yo'nalishlaridan yana biri bu dirijizmdir. **Dirijizm** – davlatning iqtisodiyotni boshqarishda yetakchi, yo'naltiruvchi roli yuqoriligini, iqtisodiy jarayonlarni va munosabatlarni tartibga solishda davlat organlarning faol ishtirok etishini bildiradi. Dirijizmning asosiy xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Iqtisodiyotga ma'muriy aralashuv usullarining qo'llanilishi;
- Davlatning faol tadbirkorlik bilan shug'ullanishi;
- Davlat sektorining kuchliligi;
- Davlatning kapital quyilmalarni moliyalashtirishi.

Yevropa integratsiyasining ijtimoiy va madaniy omillarida multikulturalizm mafkurasini ham muhim bo'lgan. **"Multikulturalizm"** atama sifatida ilk bor 1960-yilda Kanadada ishlatila boshlangan. Bu mamlakatdagi ingliz va frantsuz madaniyati va tili qarama-qarshiligi natijasida murakkablikka sabab bo'layotgan vaziyatni tartibga solish jarayonida qo'llanilgan. Keyinchalik ayrim davlatlar oliy ta'lim dargohlarida multikulturalizm alohida fan sifatida o'qitila boshlandi hamda ilmiy-siyosiy tomondan e'tirof etildi.

Ikkinchi jahon urushidan keyin Yevropa iqtisodiyotini tiklashda ayrim Yevropa davlatlarining ilgari koloniyasi hisoblangan davlatlaridan ishchi kuchi migratsiyasi oqimi ko'payib bordi. Ular bilan mahalliy aholi o'rtasida diniy, madaniy farqlar mavjudligi hamda migrantlarning jamiyatga integratsiyalashuvi qiyin kechganligi bilan bog'liq jarayonlar ayrim holatlarda nizolarni keltirib chiqargan yoki tushunmovchiliklarni yuzaga keltirgan. Bunga javoban multikulturalizm g'oyasi o'rta tashlandi. Uning asosiy mohiyati immigrantrlarning (etnos, xalq) mavjud yerlik aholiga nisbatan o'z milliy madaniyatlarini ham tatbiq etishga intilishlarini bildiradi.

Agar an'anaviy Yevropa liberal mafkurasi alohida fuqarolarning teng huquqliklarini himoya qilish g'oyasiga asoslangan bo'lsa, multikulturalizm oldinga qadam tashlab, bu huquqni jamoaviy shaxslarga – ma'lum madaniyatlar vakillariga ham beradi. Shuning uchun, qaysidir ma'noda multikulturalizm – bu demokratiya yoki globallashuv sharoitida madaniy qadriyatlar tengligini ifodaladi. Ta'kidlash joizki, mazkur mafkura asta-sekinlik bilan amalga tatbiq etilishi barobarida ayrim paytlarda davlatlarda ko'zlangan samarani bermadi. Hozirgi kunda multikulturalizm g'oya, yo'nalish sifatida amalda kam e'tirof etilmoqda. Tolerantlik yoki bag'rikenglik, boshqa madaniyatlarga hurmat, ularni e'tirof etish, uyg'unlikda umrguzaronlik qilish insonlar o'rtasida integratsiyalashuvning ijobiy tomoni hisoblanadi.

Yevropa Ittifoqining tarixi 70 yildan ko'proq murakkab va muvaffaqiyatli davrni o'z ichiga oladi. Shu vaqt ichida u kamtarona iqtisodiy guruhdan Yevropaning yuzini belgilaydigan va zamonaviy dunyoning markazlaridan biri bo'lgan kuchli ko'p tarmoqli yirik iqtisodiy, siyosiy va madaniy birlashmaga aylandi.

Yevropa Ittifoqi integratsiyasining shakllanishi va dastlabki hamjamiyatlarning tuzilishi ikkinchi jahon urushidan keyingi tarixiy shart-sharoitlar bilan chambarchas bog'langan. Urushdan keyin Yevropa davlatlari iqtisodiyoti juda ham mushkul holatda qolgan edi. Bunday vaziyatda davlatlar o'zaro kuchlarini birlashtirib iqtisodiyotni tiklashlari va, shuningdek, katta sarmoya kiritishlari zarur edi. Urushdan keyingi "sovuq urush" holati, dunyoning ikkita lagerga ajralishi vaziyatida G'arbiy Yevropa davlatlari bevosita AQSh bilan hamkorlikni rivojlantirdilar. Ko'plab institutsional birliklar bevosita AQSh tashabbusi yoki ko'magida tuzilgan. AQSh "Marshal rejasi" asosida G'arbiy Yevropa mamlakatlariga yordam qo'lini cho'zdi. Keyingi asosiy masala avvaldan orzu bo'lib kelgan, g'oya sifatida tarqalgan Yevropani birlashtirishning tabiiy zaruriyati edi.

Yevropa mamlakatlarining iqtisodiy va siyosiy ittifoqini yaratish orqali Yevropani birlashtirish g'oyasi Buyuk Britaniyaning sobiq Bosh vaziri Uinston Cherrchillga tegishli deb ishoniladi. U 1946-yilning 19-sentyabrida Syurix universitetida "Yevropa Qo'shma Shtatlari" kabi federativ tipidagi davlatni qurishga chaqirdi. Endigina yakunlangan Ikkinchi jahon urushi butun dunyodagi odamlar va, ayniqsa, yevropaliklar uchun qiyin tajriba va katta talofotlarga olib kelgan edi. Davlatlar o'rtasida nizo va urushlarni batamom to'xtatishga ehtiyoj mavjud edi.

Shunday qilib, Yevropani birlashtirish g'oyasi ikkinchi jahon urushidan keyin ikkinchi bosqichni oldi. Uning harakatlantiruvchi kuchlari:

- Yevropa xalqlari tomonidan aniq amalga oshirilgan doimiy tinchlik zarurati;
- urush natijasida vayron bo'lgan iqtisodiyotni tiklash uchun G'arbiy Yevropa mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish zarurati;
- dunyoda bipolyar tizimining shakllanishi, bu yerda AQSh va SSSRning asosiy kuchlarga aylanishi;
- mustamlakachilik tizimining qulashi natijasida G'arbiy Yevropa o'zining sobiq siyosiy vaznini va ko'plab ta'minot bozorlarini yo'qotishi hisoblandi.

Yevropa Ittifoqining rivojlanish tendensiyalarini bir necha bosqichga bo'lib o'rganish talab etiladi. Bu har bir rivojlanish davrining o'ziga xos xususiyatlarini to'liq ochib berishga imkoniyat beradi. 1946-yildan 1959-yilgacha bo'lgan davr tinch Yevropaning ilk iqtisodiy integratsiyasini shakllantirish davri deyish mumkin.

1948-yilning may oyida Gaagada Yevropa Kongressi bo'lib o'tdi, unda Yevropaning 16 mamlakati vakillari, shuningdek, AQSh va Kanadadan kuzatuvchilar turli xil integratsiya rejalarini muhokama qildilar va zudlik bilan federal davlat tuzish taklifini ham o'rta tashladilar. Kongressning natijasida 1949-yilning may oyida Yevropa Kengashi tashkil etildi. Dastlab u iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, madaniyat, qonunchilik, fan va texnika sohalarida hamkorlik bilan shug'ullandi. Hozirda Yevropa Kengashining faoliyati inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish masalalariga qaratilgan.

1948-yilda AQShning tashabbusi bilan Yevropa iqtisodiy hamkorlik tashkiloti (EIHT) (Organisation for European Economic Cooperation, OEEC) tuzildi. Keyinchalik, ya'ni 1961-yilda u dunyoning sanoati rivojlangan davlatlarini birlashtirgan iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga (YIHTT) (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) aylantirildi. 2022-yil 1-yanvar holatiga ko'ra unga 38 ta davlat a'zo hisoblanadi.

1950-yilda Qo'shma Shtatlar vositachiligi bilan Yevropa to'lov Ittifoqi [The European Payments Union (EPU)] ham tashkil etildi. U Yevropa mamlakatlari milliy valyutalarini konvertatsiya qilishga va ularning tashqi savdosini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan transchegaraviy hisob-kitoblarni o'rnatishga yordam berdi. Shuningdek, 1949-yilda Shimoliy Atlantika shartnomasi tashkilotini [North Atlantic Treaty Organization (NATO)] yaratishda AQSh muhim rol o'ynadi.

Yevropa hamjamiyatini tashkil etish borasidagi hal qiluvchi birinchi amaliy qadam bo'lib Fransiya tashqi ishlar vaziri R. Shumannning bayonoti hisoblanadi. U jamoatchi tanikli siyosiy arbob va Fransiya urushdan keyingi iqtisodiyotni tiklash rejasining rahbari Jan Monne g'oyalari asosida o'zining "Shuman Deklaratsiyasi"ni 1950-yil 9-mayda e'lon qildi. Mazkur deklaratsiyada Yevropa davlatlari iqtisodiyotini qayta tiklash va rivojlantirish maqsadida umumiy bozor doirasida imkoniyatlar va vositalardan birgalikda foydalanish taklifi bayon etilgan edi. Shuningdek, deklaratsiyasida Yevropaning ko'mir qazib olish va po'lat sanoatini birlashtirish rejasi ham ilgari surildi. Shuman rejasining asosiy g'oyasi harbiy sanoat uchun o'ta muhim sanoat bo'lgan ko'mir qazib olish va po'lat ishlab chiqarish Germaniya va Fransiya o'rtasidagi har qanday harbiy harakatni imkonsiz qilishiga qaratilgan edi. Shuningdek, tinchlik o'rnatilib mintaqada turmush darajasini oshirish vazifasini qo'ygan edi.

Ushbu reja 1951-yil 18-aprelda Parijda Fransiya, Germaniya, Italiya, Belgiya, Niderlandiya va Lyuksemburg (Benilyuks) davlatlari tomonidan "Yevropa ko'mir va po'lat birlashmasi" (YKPB) (ECSC – European Coal and Steel Community) shartnomasi nomi ostida imzolandi va 1952-yil 23-iyuldan kuchga kiritildi. Ushbu tar-moqlarning rivojlanishi fonida yuqoridagi davlatlar ishtirokida "Yevropa iqtisodiy hamjamiyati" (YIH) (European Economic Community) va "Yevropa atom energiyasi hamjamiyati" (Evroatom)ni (European Atomic Energy Community) ta'sis etishga oid shartnoma 1957-yil 25-martda Rim shahrida imzolandi va 1958-yildan kuchga kirdi. YIH birinchi navbatda tovarlar, xizmatlar, kapital va odamlarning harakatlanish erkinligini ta'minlash uchun mo'ljallangan oltita davlatning bojxona ittifoqi sifatida tashkil etildi. Yevroatom ushbu davlatlarning tinch yadro resurslarini birlashtirishga hissa qo'shishi kerak edi. 1958-yilda YIHning qishloq xo'jaligi siyosati bo'yicha asosiy qoidalar qabul qilindi. Asosiy maqsad a'zo mamlakatlarning tashqi dunyodan oziq-ovqat bo'yicha mustaqilligiga erishish edi. Fermerlarni hamjamiyatdan tashqaridagi mamlakatlar raqobatidan himoya qilish uchun protek-sionizm siyosati amalga oshirildi. 1959-yilda YIH a'zolari Yevropani Parlamentini tuzdilar, u ilk davrlarda vakillik, maslahat beruvchi rolni va keyinchalik qonun chiqaruvchi organga aylandi.

Ikkinchi davr 1960-69-yillarni o'z ichiga olib, ushbu davr YIH uchun o'sish davri bo'lgan. 1965-yilda Yevropa hamjamiyatining yagona Kengashi tashkil etildi va YIH, Yevroatom, YKPBlar yagona kengash ostida faoliyat yuritdilar. Bu ko'mir va po'latni qayta ishlash sifatini yaxshilashga imkon berdi va a'zo mamlakatlar iqtisodiyotini modernizatsiya qilishni jadallashtirdi. Tez iqtisodiy o'sish 1965-1966-yillarda ortiqcha ishlab chiqarish inqirozi bilan yakunlandi. O'sha vaqtdan boshlab YIHda mahsulot sifatini oshirish va ortiqcha miqdorni kamaytirishga ustuvorliklar berildi.

1970-1979-yillarda hamjamiyatda o'sish kuzatildi. YelH mamlakatlari soni ortdi. 1973-yilda Daniya, Irlandiya va Buyuk Britaniya unga qo'shildi. 1970-yilda yagona valyutani qabul qilish bo'yicha birinchi qadamlar qo'yildi. Tor yo'lak bilan suzuvchi valyuta kursi o'rnatildi, talab va taklif qonunlari Markaziy Bank siyosati bilan cheklendi. 1973-yilda neft eksport qiluvchi (OPEK)ga a'zo davlatlar bilan bog'liq yuz bergan inqiroz tufayli hamjamiyat "Evropessizm" nomini oldi va siyosiy elita orasida integratsiyaga nisbatan umidsizlikni keltirib chiqardi. Ushbu davrda YIH birinchi marta atrof-muhitni muhofaza qilish masalasini hal qildi. Greenpeace tashkiloti tuzildi va atmosferaga zararli moddalar chiqarilishini cheklovchi birinchi qonunlar qabul qilindi. Keyingi yillardagi neft inqirozlarining takrorlanishi ortidan YIH ishlab chiqarish va iqtisodiy rivojlanish rejasini qayta ko'rib chiqdi, ilgari yetakchi bo'lgan og'ir sanoat neft narxining ko'tarilishi tufayli ahamiyatini yo'qotdi. Neft kimyosi va elektrotex-nika sohalari rivojlana boshlandi.

Yevropa iqtisodiy hamjamiyatini yoki "Umumiy bozor"ni tashkil etishning aniq maqsadlari quyidagilardan iborat edi:

- a'zo mamlakatlar o'rtasidagi savdoda barcha cheklovlarni asta-sekinlik bilan bartaraf etish;
- uchinchi mamlakatlar bilan savdoga umumiy boj tariflarini o'rnatish;
- "insonlar, kapital, xizmatlar"ning erkin harakati uchun to'siqlarni tugatish;
- qishloq xo'jaligi va transport sohasida umumiy siyosatni ishlab chiqish va o'tkazish;
- valyuta ittifoqini tuzish;
- soliq siyosatini bixillashtirish;
- qonunchilikni bir-biriga moslashtirish;
- iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish tamoyillarini ishlab chiqish.

1979-yildan e'tiboran YIH mamlakatlari aholisi Yevropa parlamenti a'zolarini bevosita saylash imkoniyatiga ega bo'ldilar va ularning hamjamiyat siyosatiga ta'siri oshdi. 1975-yilda YIH mamlakatlarining alohida mintaqalari iqtisodiy ahvolini yaxshilashga qadamlar qo'yildi, nisbatan boy hududlar bilan nisbatan kambag'al bo'lgan hududlarni tenglashtirish uchun resurslarni qayta taqsimlash amalga oshirildi. Yevropa mintaqaviy rivojlanish jamg'armasi tashkil etildi. 1979-yildan shartli hisob-kitob valyutasi EKYga asoslangan Yevropa valyuta tizimi amal qila boshladi.

Keyingi bosqich 1980 va 1990-yillarning boshlarini o'z ichiga olib ushbu davrdagi asosiy muhim tarixiy voqe'a bu Berlin devorining qulashi va ikkita G'arbiy va Sharqiy Germaniyaning birlashishi hisoblanadi. 1981-yilda Gretsiya, 1986-yilda Portugaliya va Ispaniya YIHga a'zo bo'lib kirdi. 1984-yilda YIHning ilmiy va texnologik rivojlanishi uchun birinchi dasturi qabul qilindi. 1985-yilda Shengen hududini yaratish boshlandi. Ushbu jarayonda ishtirok etayotgan mamlakatlar fuqarolari, shuningdek, uchinchi mamlakatlar fuqarolari (agar ular kirish vizasiga ega bo'lsa) Yevropa Ittifoqi bo'ylab erkin harakatlanish huquqiga ega bo'ldilar. Shengen shartnomasi dastlab yetti mamlakat tomonidan imzolandi: Belgiya, Germaniya, Ispaniya, Fransiya, Lyuksemburg, Gollandiya va Portugaliya.

2023-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, Shengen hududiga quyidagi mamlakatlar kiradi: Avstriya, Belgiya, Daniya, Finlyandiya, Fransiya, Gretsiya, Ispaniya, Lyuksemburg, Niderlandiya, Germaniya, Portugaliya, Shvetsiya, Italiya, Estoniya, Litva, Latviya, Malta, Polsha, Chexiya, Slovakiya, Sloveniya, Vengriya, Xorvatiya, shuningdek, Shveytsariya, Lixtenshteyn, Norvegiya va Islandiya (oxirgi 4 ta mamlakat Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lmagan Shengenga a'zo davlatlari). Irlandiya, Kipr, Bolgariya va Ruminiya Shengen hududiga kirmaydigan Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlardir. Ayni paytda Bolgariya va Ruminiyani ushbu hududga kirishiga tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda.

Uzoq sinovlardan o'tib, hamjamiyat 1980-yillarning o'rtalarida yangi bosqichga o'tdi, ya'ni yagona ichki bozorni shakllantirish tugallandi. Shu maqsadda Yevropa Ittifoqi batafsil harakat dasturini tayyorladi. Unda mavjud iqtisodiy siyosatning barcha sohalari bo'yicha 300 ga yaqin chora-tadbirlar rejasi ularni amalga oshirish muddatlari bilan ko'rsatilgan.

YIHga a'zo davlatlar o'rtasida bojxona tariflari yo'qligiga qaramasdan, ular o'rtasidagi savdo to'liq erkin emas edi, chunki bu YIHning maqsad va vazifalarida ko'rsatilgan edi. Standartlar, milliy ishlab chiqaruvchilarga subsidiyalar, import litsenziyalari va turli protsessual qoidalar bo'yicha mamlakatlar o'rtasida ma'muriy kelishmovchiliklar bunga xalaqit berar edi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun 1986-yilda Yagona Yevropa Akti (YYA) (The Single European Act) qabul qilindi. Uning oldiga asosiy maqsad – jamiyat mamlakatlarining iqtisodiy va valyuta ittifoqini yaratish qo'yildi. YYA 1957-yilgi Rim shartnomasining birinchi yirik tahriri edi. Ushbu akt Yevropa hamjamiyatida 1992-yilning 31-dekabrigacha umumiy bozorni yaratishni ko'zda tutgan va YIH ning umumiy tashqi va xavfsizlik siyosati bo'yicha Yevropa siyosiy hamkorligi tamoyillarini shakllantirgan. U 1986-yilning 17 fevralida Lyuksemburgda va shu yilning 28 fevralida Gaagada imzolangan. Delor komissiyasi doirasida 1987-yilning 1-iyulida kuchga kirgan.

Navbatdagi bosqich 1990-2004-yillarni qamrab oladi. Ushbu davrni "chegarasiz Yevropa" deyish mumkin, chunki shu davrda YIH integratsiyasi o'zining yuqori rivojlanish bosqichiga chiqdi. Jumladan, 1992-yilning 7-fevralida Maastrixtda Yevropa Ittifoqi to'g'risidagi shartnoma imzolandi (The Treaty of Maastricht). Maastrixt shartnomasini tayyorlashning hal qiluvchi bosqichi ikkita hukumatlararo konferensiya bilan bog'liq bo'ldi. Ulardan birida iqtisodiy va valyuta ittifoqi matni, ikkinchisida esa siyosiy ittifoq bo'yicha hujjat loyihalari ishlab chiqilgan.

Maastrixt shartnomasi uchta "ustun" tizimini yaratdi. Birinchisi – uchta hamjamiyat (YKPB, Yevroatom va YIH); ikkinchisi – umumiy tashqi va xavfsizlik siyosati; uchinchi – ichki ishlar va adliya. Maastrixt shartnomasi siyosiy integratsiya uchun ham yangi uflarni ochdi. Bunda Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarning tashqi siyosatini muvofiqlashtirishdan umumiy tashqi va xavfsizlik siyosatiga o'tish rejalashtirilgan edi. Shu maqsadda Yevropa Ittifoqining umumiy pozitsiyalari (dolzarb xalqaro masalalar bo'yicha qabul qilingan) va Yevropa Ittifoqi davlatlarining birgalikdagi harakatlari (gumanitar missiyalar va uchinchi mamlakatlarda harbiy operatsiyalar shaklida) joriy etildi. A'zo davlatlar ushbu sohada o'zlarining suveren huquqlarini saqlab qolishdi, ammo shu bilan birga Ittifoq manfaatlariga zid bo'lgan va uning birligini zaiflashtirishga olib keluvchi har qanday harakatlardan tiyilish majburiyatini olishdi.

Shartnomada adliya va ichki ishlar sohasida hukumatlararo hamkorlikni kuchaytirish belgilandi. Immi-gratsiya va boshpana olish masalalarini tartibga solishga alohida e'tibor qaratildi. Uyushgan jinoyatchilik va giyohvand moddalari savdosiga qarshi kurashish uchun Yevropa politsiya agentligi – Yevropol tashkil etildi. Yevropa Ittifoqi fuqaroligi birinchi marta joriy etildi. Bu Ittifoqning har bir fuqarosiga uning istalgan mamlakatida yashashga imkon berdi. A'zo davlatlarning fuqarolariga Yevropa Ittifoqining qaysi joyida bo'lishlaridan qat'i nazar mahalliy hokimiyat organlariga va Yevropa parlamentiga ovoz berish va saylanish huquqi berildi. Fuqarolarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish uchun Yevropa Ittifoqining vakolatlari kengaytirildi. Yevropa Ittifoqining inson huquqlari bo'yicha komissari Ombudsmen instituti joriy etildi.

1997-yilning 2-oktyabrida Niderlandiya poytaxtida Amsterdam shartnomasi imzolandi. Bu Maastrixt Shartnomasining kengaytirilgan varianti bo'ldi. Unda ichki ishlar va adliya sohasida muhim o'zgarishlar ro'y berdi, jumladan, immigratsiya, boshpana olish, nikohdan o'tish, ajralish, aliment to'lash, ota-onalik huquqi, tashqi chegaralarni qo'riqlash kabi masalalar hal etildi.

1990-yildan boshlab hamjamiyat iqtisodiy va valyuta ittifoqini qurishni boshladi. 1998-yil may oyida Yevropa Markaziy banki tashkil etildi va yagona valyuta Yevroga o'tadigan birinchi 11 ta davlat aniqlandi. 1999-yil 1-yanvardan boshlab yevro naqd pulsiz muomalaga, 2002-yil 1-yanvardan esa naqd pulda muomalaga kiritildi.

Yevropa Ittifoqining 27 mamlakatidan 20 tasining rasmiy valyutasi yevro hisoblanadi. Ular birgalikda yevrozonani tashkil qiladi, bu yerda yevro yagona qonuniy to'lov vositasi hisoblanadi. Quyidagi Yevropa Ittifoqi mamlakatlari hali ham o'z milliy valyutalaridan foydalanadilar: Polsha, Bolgariya, Shvetsiya, Vengriya, Chexiya, Daniya va Ruminiya. Ro'yxatda keltirilgan davlatlar barcha tegishli majburiyatlarni bajargandan so'ng yevrozonaga kira oladilar. Maastrixt shartnomasiga ko'ra, majburiy qo'shilishni talab qilmaydigan Daniya davlati bundan mustasno hisoblanadi.

Ushbu davrda Yevropa iqtisodiy makonini (YIM) (European Economic Area – EEA) yaratish to'g'risidagi bitim alohida ahamiyatga ega bo'ldi. U 1992-yil may oyida Yevropa Ittifoqi va Yevropa erkin savdo assotsiatsiyasi (European Free Trade Association – EFTA) o'rtasida imzolandi va 1994-yil 1-yanvardan kuchga kirdi. Ushbu shartnoma YFTA mamlakatlariga "to'rtta erkinlik" - tovarlar, xizmatlar, shaxslar va kapital harakatini kengaytirdi. Shunday qilib, EFTA mamlakatlari Yevropa Ittifoqining yagona ichki bozoriga a'zo bo'lishdi. 1995-yilda EFTAning uchta a'zosi – Avstriya, Finlyandiya va Shvetsiya Yevropa Ittifoqiga qo'shildi. Shveytsariya aholisining YIMga a'zolik bo'yicha referendumda qarshi ovoz berganligi tufayli shartnoma rad etildi. YIMda uchta davlat Norvegiya, Islandiya va Lixtenshteyn a'zo hisoblanmoqda. Yevropa Ittifoqiga a'zo barcha davlatlar YelMga a'zo hisoblanadilar.

1990-yillarning boshidan Yevropa Ittifoqining xalqaro faoliyatini asosiy yo'nalishi Sharq siyosati bo'ldi. 1990-yilda Yevropa Kengashi (Council of Europe) Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlari bilan assotsiatsiya shartnomalarini (Evropa shartnomalari) tuzishga qaror qildi. 1992-1996-yillar davomida mazkur shartnoma o'nta davlat: Bolgariya, Vengriya, Latviya, Litva, Polsha, Ruminiya, Slovakiya, Sloveniya, Chexiya va Estoniya bilan imzolandi. Shartnoma siyosiy, iqtisodiy, madaniy va moliyaviy hamkorlikni rivojlantirishni, shuningdek, bosqichma-bosqich tovarlar, xizmatlar, shaxslar va kapitalning erkin harakatlanishiga o'tishni maqsad qilgan. Amalda shartnomalar Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarini Yevropa integratsiyasi orbitasiga kiritilishiga zamin yaratdi.

Ushbu davlatlarning Yevropa Ittifoqiga qo'shilish imkoniyatlari to'g'risida qaror 1993-yil iyun oyida Kopengagenda bo'lib o'tgan Yevropa Ittifoqi sammiti tomonidan qabul qilindi. Shuningdek, Yevropa Kengashi ushbu sammitda a'zolikka nomzodlik bo'yicha mezonlarni tasdiqladi (Kopengagen mezonlari va talablari).

Kopenhagen mezonlari Yevropa Kengashi tomonidan 1995-yilning dekabrda Madridda tasdiqlangan bo'lib, u quyidagilardan iborat:

- Mamlakat davlatning geografik joylashuvidan qat'i nazar, Yevropa sivilizatsiyasiga tegishli bo'lishi;
- Yevropa Ittifoqi shartnomasining asosiy tamoyillarini, xususan demokratiya, erkinlik, inson va fuqarolik huquqlari va erkinliklari tamoyillarini hurmat qilishi;
- Davlat va jamoat institutlarining barqaror ishlashi va rivojlanishini ta'minlashi.
- Demokratik davlat bo'lish va o'z fuqarolariga demokratiya kafolatlarini berishi;
- Qonun ustuvorligi va huquq ustuvorligini, inson va fuqarolik huquqlarini hurmat qilishni, shu jumladan, milliy ozchiliklarni himoya qilishni ta'minlashi;
- Risoladagidek ishlaydigan bozor iqtisodiyotiga va barqaror moliyaviy holatga ega bo'lishi;
- Barcha salohiyatli a'zolar o'z qonunlarini Yevropa qonunlari tamoyillariga moslashtirishlari kerak.

1994-1996-yillarda ushbu mamlakatlarning barchasi Yevropa Ittifoqiga kirish uchun rasmiy arizalarni yuborishdi. Ularni Yevropa Ittifoqiga kirishga tayyorlash jarayoni 10 yildan ortiq davom etdi. 2004-yil may oyida Ylga sakkizta Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlari, shuningdek, Kipr va Malta qo'shildi.

2000-yilda "Asosiy huquqlar bo'yicha Yevropa Ittifoqi xartiyasi" qabul qilindi. Xartiyaning muqaddimasida inson qadr-qimmat, erkinligi, tengligi va birdamligining asosini tashkil etuvchi huquqlarning bo'linmasligi va universalligi ta'kidlangan.

Amsterdam shartnomasi va unga kiritilgan keyingi o'zgarishlarga qaramasdan a'zo davlatlar institutsional boshqaruv organlari masalasida bir to'xtamga kela olmadilar va shuning uchun radikal o'zgartirishlarni nazarda tutuvchi hujjat loyihasini tayyorlash maqsadida yangi hukumatlararo konferensiyani o'tkazishga qaror qilindi. Konferensiya 2000-yilning fevralida ishini boshlab shu yilning 11-dekabrda Fransiyaning Nitssa shahrida uni nihoyasiga yetkazdi. Mazkur hujjat 2001-yilning 26-fevralida imzolandi va Nitssa shartnomasi nomini oldi hamda 2003-yilning 1-maydan kuchga kiritildi. Mazkur shartnomada bir qator hujjatlar bayonnoma va deklaratsiya shaklida ilova qilindi. Ularning asosiylari bo'lib Yevropa Ittifoqini kengaytirish va Yevropa Sudi Ustavi bayonnomasi hisoblandi.

Yevropa Ittifoqi rivojlanishining keyingi bosqichi 2004-yildan hozirgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. 2007-yilning yanvar oyida esa Bolgariya va Ruminiya davlatlari Ylga a'zo bo'lishdi. 2013-yilning 1-iyulidan esa Xorvatiya Ylning to'liq a'zosiga aylandi. Shunday qilib, Yevropa Ittifoqi tarixida yetti marotaba kengayish sodir bo'ldi.

Yevropa Ittifoqining sharqqa qarab keng ko'lamlı kengayishi sovuq urushning tugashi va dunyoning bipolyar tizimini qulashi tufayli mumkin bo'ldi. Bu voqe'lik nafaqat Yevropaning, balki butun dunyoning taqdirini o'zgartirdi. Shuningdek, u globallashuv jarayoniga kuchli yangi turtki berdi. Kapital harakatini liberallashtirish, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va bozor iqtisodiyoti tamoyillarining keng tarqalishi dunyoning turli mamlakatlari va mintaqalarining o'zaro bir-biriga bog'liqligini keskin oshirdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yevropa Ittifoqi shubhasiz iqtisodiy va siyosiy integratsiyaning vatani hisoblanadi. U o'zining yetmish ikki yillik tarixida qiyin va ayni bir paytda muvaffaqiyatli yo'lni bosib o'tdi. Yevropa Ittifoqi bevosita dunyoning boshqa davlatlarida iqtisodiy integratsion jarayonlarni rivojlanishiga turtki berdi. Yevropa Ittifoqining istiqbollari xususida olimlar tomonidan turlicha baholar va bashoratlar berilmoqda. Ularning aksariyati ijobiy va, shu bilan birga, ayrim pessimistik qarashlar ham mavjud. Ta'kidlash lozimki, bugungi kunda quyidagi mamlakatlar Yevropa Ittifoqiga kirish uchun nomzodlar hisoblanadilar:

- Turkiya (1999) (1987-yilda ariza berilgan);
- Shimoliy Makedoniya (2005);
- Chernogoriya (2010);
- Serbiya (2019);
- Albaniya (2014);
- Bosniya va Gertsegovina (2022);
- Moldaviya (2022);
- Ukraina (2022).

Bulardan tashqari, Gruziya (2022) va Kosovo nomzodlik mavqe'ini olishga da'vogar davlatlar hisoblanadilar. Ular Yevropa Kengashi tomonidan qo'yilgan talablarni bajarishlari bilan nomzod bo'lishlari mumkin.

Bizningcha, Markaziy Osiyo davlatlari Yevropa Ittifoqidan bevosita andoza olgan holda mintaqada iqtisodiy va siyosiy integratsiyani amalga oshirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Булатов А. С. Мировая экономика: учебник. – М.: “Экономист”, 2005.
2. Семак Е. А. Международная экономическая интеграция: Учебное пособие. – М.: БГУ, 2012.
3. Мисько О. Н. Международная экономическая интеграция. – СПб: Университет ИТМО, 2015.
4. Кондратьева Н. Б. Европейская модель интеграции рынков. Становление и перспектива: монография. Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт Европы Российской академии наук. – М.: РАН, 2020.
5. Энтин Л. М. Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009–2017 годы. – М.: Изд-во “Аксиом”, 2009.
6. Стрежнева М. В. Европейский союз в глобальном экономическом управлении. – М.: ИМЭМО РАН, 2017.
7. Найман В. Д. Характер интеграционных процессов в ЕС и АСЕАН: сопоставительный анализ. Вестник РГГУ. Серия “Политология. История. Международные отношения.”. 2016;(3):71-82.
8. Байков А. А. “Интеграционные маршруты” Западно-Центральной Европы и Восточной Азии/ Международные процессы. – 2007. – Том 5, №3 (15). – стр. 4-17.
9. Лёвина Н. П. Лиссабонский договор-новый основополагающий документ Европейского Союза/Вестник РУДН, серия Юридические науки, № 3, 2010.
10. Калиш Я. В. Теория и практика интеграции стран Западной Европы: актуальные проблемы/ Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета, №4 (24), 2016.
11. Буторина О. В. Европейская интеграция: учебник. М.:Деловая литература, 2011.
12. Борко Ю. Европейский союз: углубление и расширение интеграции. – М.: “МЭМО”, №8, 2000.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

